

## Gratien Adema «Zaldubi»ri omenaldia

Andere Auzapeza, Jaun eta Andere hautetsiak,

Euskaltzainburu Jauna,

Euskaltzain eta Euskaltzale Jaun eta Andere guzieri bihotzetik agur!

Lotsa izigarri batek hartu nau hitzaldi hunen idazten hasi naizenean: zer, holako hizlari jakintsunen ondotik, ni baino askoz ere gehiago dakiten hoinbertze ikerle begi zorrotzen erdian, zer behar dut atera ?

Jo aitzina halere, galdatua zaiguna bete behar dut nolabait! Jadanik erran izan zaizuen bezala Adema-Zaldubiren lanik gehienak argitaratuak izanak dira bizi zelarik andana bat eta hil ondoko urteetan berriz, 1908tik goiti, *RIEB* edo *Revue Internationale des Études Basques* agerkari famatuan bai eta *Eskualdun Ona* deitu kazetan. Baina lan horiek guziak ez daude gehiago eskumenean, aspaldian agortuak dira.

Hortakotzat Euskaltzaindiak erabaki du denen edo gehienen berriz publikatzea, eskuizkribuak barne, zinez merezi baitute. Euskaltzaleen Biltzarrak eta Euskararen Erakunde Publikoak ere beren laguntza ekartzen dutela.

Lehen liburuki hau **Saindu batzuen bizi**az deitu dugu baina nola eta zertarik jalgia den erran aitzin behako labur bat bederen eman behar diogu obra osoari, eta lehenik nola erori zaizkigun Adema-Zaldubiren eskuizkribu hauek guziak altzorat...

Elena Touyarou-Phagaburu-k deitu ninduen behin, baizik-eta Xipri Arbelbidek galdaturik ari zela, **Bidegileak** sailarentzat, lan baten egiten Adema-Zaldubi-z, eta ea lagunduko nuenez xehetasun zenbaiten biltzen eta artxiborik gelditzen bazen, haien bilatzen. Baietz bai, ihardetsi nion eta gogotik gainerat : Ademaren ondorengoak ezagunak baititut, eta ezagunak baino gehiago ere, berrogei urte huntan.

Holaxe joan ginen 2006ko azaroaren 22an, Elena eta biak, artxibo horien ondotik "Ademarenerat" eta han gure harritzea, mahai gainean ikusi genuelarik halako liburu eta paper meta, Pierrette Dourisboure adiskideak guretzat artoski bilduak ! Hasten gara doi bat miatzen eta huna nun zer altxorra dugun begien bistan : eskuizkribu miresgarriak, hainbertze eta halako estatu onean ! Denak baliagarriak, izkirione xehea bezain bikainaz idatziak !

Elena eta biak, elkarri beha geunden, zozotuak bezala, ez genekien zer pentsa ! Elenari erraten diot: zu literario alorrean trebe baitzara, har itzazu ! Ez, zuk behar dituzu hartu, ihardesten dit, eta holaxe, eskuak ikaran bezala, besazpian eraman nituen etxerat delako artxiboak, menturaz XIX. mendeko euskal eskuizkriburik ederrenak eta baliosenak.

Laster ikusi nuen, ordea, zer lan ikaragarria hartu nuen bizkarrean. Zerrenda bat egin nuen eta 80 dokumentutan banatu zen guzia. Orotarat 2200 bat orrialdeko lana osatzen dukete gaur.

Nork edo nork begiztatu nahi izanez gero, hortxe duzue lan hori, azpimarratuz eskuizkribuetarik abiatzen dela ene sail guzia.

Errana dugu borts, sei edo zazpi liburukiren gaia badela. Nola egin dugu bada lehenbiziko huntan argitaratu behar zenaren hautaketa ? Gogoeta sinple bat egin dugu : zertako ez publikatu, lehenik, behin ere argitaratuak izan ez diren lan batzuk ? Gainerat, Adema-Zaldubiren neurtitzak eta kantikak ezagutuak dira, adituen artean bederen, baina Ademaren euskarazko idazki laxoez nehork ez daki deus. Eta prediku hauek parada ederra emanen digute preseski Ademaren prosarako jeinua ezagutarazteko.

Huna nola sortu dituen Ademak, hemen argitaratzen ditugun prediku horiek. Herrietako bestak zirenean usaia zen predikari handi bat gomitatzea egunari ospe, dirdira gehiago emateagatik. Eta Ademak hortarako zaletasun handia izanki, gonbidatu zuten zenbait herritarat beren patroin sailduaren goersten laguntzeko. Gisa hortako hamar bat mintzaldi aurkitu ditugu haren lanetan eta haiek ditugu sartu lehenbiziko liburu huntan, erran dena, Ademaren prosa ezagutarazteko asmoz, hots, euskararekin, hitz laxoz nola jokutzen zuen erakusteagatik. Hori da hautu hunen zergati guzia.

Ikusiko duzue hor zer artarekin preparatzen zituen bere mintzaldiak ! Funtsa eta errateko manera, biak errotik lantzen zituen. Hots, azala eta mamia biak maitasun kartsuenaz artatzen zituen. Hor ditugu beraz bata bertzearen ondotik urteko egutegian agertzen zaizkigun bezala :

—Jondoni Bixintxo (Beskoitze? Hendaia? Uztaritze? Ziburu?);

—Jondoni Joanes Batista (Hazparnen);

—Jondoni Petri (Senperen);

—Jondoni Juliano (Ortzaizen);

—Andredena Maria (Ainhoa? Aldude? Ahurti?, Armendaritze? Arnegi? Azkaine? Bardoze? Baiona [Katedrala]? Bidarte? Heleta? Urepele?);

—Jondoni Zipriano (Lekornen);

—Jondoni Martine (Ahetze? Arrosa? Biriatu? Domartiri? Miarritze [St-Martin, bistan da]? Sara? Bada Akamarre ere baina han, gaskoieraz hitzegiten da) ;

—*Que soy era Immaculada Counceptiou* ;

—Santa Luzia (Atharratzen) ;

—Jondoni Extebe (Baigorri? Donoxtiri? Ezpeleta? Makea? Urketa? Zalgize?).

Aitzin solas gisa ezarri ditugun lerroekin ere, alta bada, ez zarete aspertuko : beha otoi zeinenak diren:

—Andres Urrutia Euskaltzainburuak lehenik bere aurkezpenean salatzen digu *Euskaltzainak* liburu sail berri bat hasi dutela eta hain xuxen Adema-Zaldubiren liburu hau izanen dela lehen zenbakia.

Gero datoz lau lekukotasun, hobeagorik nekez asma baitzitekeen :

—Jean Hiriart-Urruty “zaharra“, bere begiz Adema-Zaldubi ikusi duena predikatzen, kantatzen bai eta beilak edo erromesaldiak animatzen ere...

—Jean Etchepare, gure idazle nagusia, Alduden zelarik mediku gazte, ezagutu baitzuen, hark ere, Adema-Zaldubi hango ur onetan ibilki zelarik osasun bila.

—Piarres Lafitte-k, 1933an egin hitzaldi bat, erdaraz hau, horrela begi keinu ttiki bat egiten dugu, bidenabar, euskararik batere ez dakiten zenbaiti, haiek ere jasta bat bederen izan dezaten gure herritar handienarentzat daukagun gizonaren biziaz eta lanez.

—Laugarren lekukotasuna, Piarres Charrittonena dugu, 1985ekoa, euskaltzain sartu zen urtekoa naski, bertze hirurek erranak osatzen ditu xehetasun anitzekin euskara bizi batean miresten dituela Adema-Zaldubiren lanak.

Zer nahi duzue gehiago entzule onak : Euskaltzainburuaren aurkezpena batetik eta bertzetik lau lekukotasun : iragan mende horrek, Iparralde huntan eman ote du lau jakintsu horiek baino handiagorik ?

Horra beraz gertakari handiak burrustan datozkigula gainerat, Senperen, eta Euskal Herri guzirat zabaltzea merezi duten mailakoak ! Jadanik **Dufau bi anaiak** liburuarekin loriatuak gelditu ginen dokumentu arras bereziak, eta adituek historikotzat jotzen dituztenak, eman baikenituen argitarat, hau da, notariozko kontratu ofizialak *République Française* zigiludun paperetan ! Bi hizkuntzetan paratuak baitzituen, frantsesez eta euskaraz, hizkuntza bakoitzari leku ber-bera emanik.

Denak harriturik gelditu dira gure notario eta auzapez ohiaren balentria jakitearekin...

Bai, horra beraz, Dufautarrak azaldu zaizkigun urte berean Adematarrak !!! Zeren-eta, artetik errateko, baita bertze Adema bat ere, Gratien-en iloba, Monseigneur Blaise Adema (1861-1936), ez zena nor-nahi hura ere, *Eskualduna* astekariaren buru izan baitzen lehen gerla mundialetik lekora, 1918tik 1925erat.

Baina egun Gratien-ekin egon behar dugu.

**Saindu batzuen biziak** liburu hunen ondokoa zein izanen den ez dakigu oraino. Biziki ontsa litzateke naski gaiak aldizkatzea, batean gai erlijiosoak, bertzean profanoak ; honelaxe letozkiguke orduan:

—Bigarren liburukia : **Zaldubi Artzain Beltxaren neurtitzak** (gai profanoak) ; hau bide da Zaldubiren eskuizkriburik miresgarriena : hor daude 32 kantu, orotarar 324 neurtitz edo bertsotan. Ohargarrienak : *Pilotariak*, 33 bertsu ; (*Biba*) *Errepublika*, 62 bertsu !!! *Eskualdunak* eta *Gauden gu Eskualdun*, 25 bertsu. Gai profano horiek badute beti zuhur gogoeta bat gibelean.

—Hirugarren argitalpena litzateke : **“Kantikak”** (gai erlijiosoak) : hor badira 26 kantu, 260 bertsorekin. Arrakastatsuenak, *Oi Gurutzea*, *Adora dezagun*, *Amodio Ohore* eta *Uholde baten pare*. Azpimarratu behar da horietan *Santa Engrazi* edo *Santagrazi* sainduari Ademak bota zizkion 31 bertsuak !!!

—Laugarrena : **Alegiak eta bertze neurtitzak** (gai profanoak) ; alegiak 7 dira eta kantuak 36, 358 neurtitz edo bertsutan zabalduak.

—Bosgarren eta seigarrena : **Predikuak** lirarteke, 25bat orotarar eta hor bada bertze bi libururen gaia.

—Zazpigarrena : **Gaineratikoak... edo**. Hor sartuko genituzke Ademaren lanetan dauden bertsiok desberdinak, aurten eginen diren hitzaldiak, gaurkoak barne, eta holako.

Dena den, lehen liburu huntan berean uste dut bakoitzak aurkituko duela Adema-Zaldubiren obran alhapide: batzuek haren literatura gisari behatuz eta hura arakatzuz; bertzeek erlijio eta fede begiz gogoetatuz ; eta nik dakita bertze zenbatek oraino, zenbat begi motaz, behatuko dioten, alde guzietarik, jorra eta jorra, ariko zaizkiolarik ?

Orain, egia da, ez dakigula beti nola izendatu gizon handi hau. Jadanik errana izan zaizue, berak idatzirik baitago, obra erlijiosoak ‘Adema’ izenpetzen zituela eta bertze gaietan ‘Zaldubi’ izenordea erabiltzen zuela. Gizon hunen berezitasunetarik bat da, hain xuxen, bi alorretan berdin trebe eta suhar jokatu izana. Beraz, gizon osoaz ari bagara, Adema-Zaldubi deitu behar genuke, ene ustez, bertzela makur ibil gintezke eta ez genezake errespetatu berak Azkue handiari idatzi ziona.

Alabaina Zaldubi-k ez du gizon osoa besarkatzen eta apeztasuna zerbait zitzaiola diosku, Jean Hiriart-Urruty zaharrak liburu huntan berean irakurriko duzue, euskalduntasunarekin batean biak gorenean baitzeuzkan! Apeztasuna biziki gora ezartzen bazuen, ez zuen haatik giristinoen eginkizun-maila apaltzen, ez ala fede!

Huna beharbada, haren obra guzian, ni gehienik harritu nauen ateraldi bat, Zipriano apezpikua goستن duen kapituluari da; huna, hitzez hitz :

**“Aitamak, etxeetako aitzindariak, zuek ere zuen haurreri edo azpikoeri buruz apezpikutasun batez bezala beztituak zarete!”**

Harritu naiz hori irakurtzean ! Ez dut uste larderia galdez ari dela; iduritzen zait, izatekotz, biziki gora ezartzen dituela aita eta amatasuna. Iduritzen zait, izatekotz, ‘artzainaren’ erantzukizun arduratsua ari dela. Berak, bere buruarentzat ere, ez ote du erabiltzen, lehenik **“Mendiko Artzain beltzaren neurritzak”** eta geroxeago, lan berarentzat, **“Zaldubi Artzain beltzaren neurritzak”**? Ez da dudarik ‘artzaingoa’, gisa guzietarat, gora zeukala. **Beltxa**, izenlagun horrekin berriz, zer erran nahi izan duen ez dugu argitu, baina, badirudi, hor ere, apez-artzainaren sotana beltza orhoitarazi nahi duela. Ohartu zarete, bistan dena, **beltxa** ezarri duela eta ez *beltza*, Iparralde huntan segurik baita bien artean alde handia.

Adema-Zaldubik bere lanetan ez du nehoiz aipatzen Senpere-rik: iduri du ahalke dela bere sorterriaz. Jakin behar da haren denboran, gure herrian, apezten etsai ziren “gorri” batzuk gaitzeko indarrean zirela. Senpere, 1789an, frantses Iraultza Handiaren alde jarri zen bere inguruko herriak, Sara, Azkaine, Ainhoa eta bertze, Lege Zaharrari leial zegozkioz. Eta ez zen epelki jarri gero ! Notableak aitzindari Duronea notarioa, Loustau Senpereko jaunaren lurren kudeiatzailea (hau, itxura guzien arabera, bere nagusiaren kontra...), Marithurri, herriko erretora bera, bikarioak halaber ! Iraultza horrek piztu suak iraun du Ademaren denboraldi guzia, eta geroago ere, bertze urte andana baten buruan itxindi eta pindar batzuk bizirik zeudela daukagu...

Badakigu karrika nagusiaren zabaltzeko, Adema-Zaldubiren sort-etxea ere aurdiki ziotela. Zer gatazkak “xurien” eta “gorrien” artean! Duela hiruretan hogeitau urte oraino, alde batetik Bernard Elissetche irakasle handia eta bertzetik Dominique Dufau notario eta auzapez ohia, zeingehiagokoa ari ziren; lehena Senperen Errepublikaren alde egin zuen bidea laudatzen eta bertzea bide horren gehiegikeriak salatzen! Eztabaida horien lekukoak badira oraino gaur egun... Eta, ikusten duzue, ez gara hor merkatu ondoko bi basoren arteko ahapaldietan, Senperen bi jakintsu handien arteko eztabaidarekin baizik!!!

Dufauren iritzi, doi bat leunduak, egia erran, **Dufau bi anaiak** liburuan dituzue. Bernard Elissetche-ren artikulu bikain bat ere irakur dezakezue 1954an **Gure Herria**-n agertu zuena eta deitua : “*Le gouvernement des etxeko jaun à Saint-Pée-sur-Nivelle.*”

Orain eskerren bihurtzea gelditzen zait. Lehen-lehenik Dourisboure familiari. Aspaldikoa da horiekin dudan harreman ezin hobea. Ikastola, horien etxe batean sortu genuen 1971n. Zirikolatz, Senpereko Dantzari taldeak ere badu hogeita hamar urte pasa horien borda batean kokaturik dagoela, leku egokiagorik ez baitzezakeen aurki. Milesker handi bat artxiboak prestatu baitizkigute, deplauki, konfidentzia osoz. Biziki hunkitu gaitu egitate horrek.

Milesker Senpereko kirol batasunari bozgoragailua prestaturik.

Milesker Christine Bessonart andere auzapezari eta Dominique Idiart kultura arduradunari, haste-hastetik sail huni buruz erakutsi duten begiruneagatik.

Zorionak eta milesker Edouard Solorzano Jaunari Adema-Zaldubiren orhoit-irudiaren egileari.

Euskaltzaleen Biltzarrari ere eskerrak beti errotik laguntzaile izan baita, diruztatzean parte hartuz gainerat.

Milesker oraino Andiazabal Jaun Kalonjeari: egun Adema-Zaldubiren obra literarioa gorai patzen badugu, igandean, etzidamu, haren kristau ekarpena goretsiko baitugu Piarres gure kalonje langile kartsuaren laguntzarekin.

Azkenik Euskaltzaindiari eskerrak, ohore handia egiten baitigu egun Senpererat etorritz biltzar ideki baten ospatzerat eta bihar bere hilabeteroko bilkura eginen baitu Herriko Etxean. Milesker zuri bihotzez, Andres Urrutia Euskaltzainburu Jauna, zazpi eginahalak egin baitituzu egun huntako lehenbiziko liburu hau atera zedin, epeak arrunt laburtuak genituelarik, besoen puntan eraman duzu, kemen handiz, eta eskerrak dizkizugu bietan, jadanik indar ber-bera egina baitzinuen **Dufau bi anaiak** liburuaren alde eta hori ere ez baitugu ahanztekoa Senperen.

Eta egun Adema-Zaldubiren lehen liburukia zurekin ekarri duzu ; ez zara Olentzeroren jantzitan jarri baina haren eginkizuna betetzerat zatoz Euskaltzaindiak, urririk, eskainiko baitigu hemen gauden bakoitzari, bilkura ondoan liburu berri bedera!

Eta ez hori bakarrik: **Bidegileak**, hau ere Adema Zaldubiren biziaz eta lanez ari den liburuxka dohainik izanen dugu, zure bitartez, Eusko Jaurlaritzak eskainirik...

Gora beraz Dufau anaiak !

Gora Adema-Zaldubi !

Eta oraindik Eguberri zoriontsuak guziera.

Senperen, 2007ko abenduaren 20an

Henri Duhau